

6. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: у 6-ти томах. – Т. 1: Поезії (1837 – 1847) / Тарас Шевченко. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – 483 с.

7. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: у 6-ти томах. – Т. 2: Поезії (1847 – 1861) / Тарас Шевченко. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – 631 с.

Анотація

Кисляк Л.Н. Державницькі ідеї у творчості Тараса Григоровича Шевченка. – Стаття.

У статті розглядаються державницькі ідеї Т.Г. Шевченка. Зокрема, аналізуються погляди поета на історичне минуле, його героїв, причини втрати державності, простежується вплив на розвиток національної ідентичності українців.

Ключові слова: Слов'янська федерація, козацька республіка, народна революція, самодержавство, демократія, рівність, братерство, українська національна ідея.

Аннотация

Кисляк Л.Н. Государственные идеи в творчестве Тараса Григорьевича Шевченко. – Статья.

В статье исследованы государственные идеи Т.Г. Шевченко. В частности, анализируются взгляды поэта на историческое прошлое, его героев, причины потери государственности, отслеживается влияние на развитие национальной идентичности украинцев.

Ключевые слова: Славянская федерация, казацкая республика, народная революция, самодержавие, демократия, равенство, братство, украинская национальная идея.

Summary

Kyslyak L.N. Statehood Ideas in T. Shevchenko's works. – Article.

The article investigates T. Shevchenko's statehood ideas. In particular, the poet's views at the historical past, its heroes, causes of statehood loss are analyzed. The impact of poet's ideas on the development of the national identity of Ukrainians is traced.

Key words: Slavic federation, Cossack republic, People's Revolution, autocracy, democracy, equality, fraternity, Ukrainian national idea.

УДК 340.155.2 (091) : 349.6 : (436)+(439) : (477.83/.86)

Л.Я. Коритко

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії

держави і права
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРИРОДООХОРОННІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ)

Постановка проблеми. Враховуючи те, що до складу Австро-Угорської імперії певний період входили українські землі Східної Галичини, вважаємо доцільним зупинитися на вивченні вирішення природоохоронних проблем на цих землях. Як відомо, Галичина ще в 1772 році в результаті першого поділу Речі Посполитої опинилася під владою Австрії, та одержала титул – королівство Галіції (Галичини) і Лодомерії (Володимирії) з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським та Заторським. На її територію поширювалася дія органів влади й управління держави Австрії. В роки австрійського панування цей край умовно поділявся на Східну (українську) та Західну (польську) Галичину. З 1867 року із створенням Австро-Угорщини Східна Галичина в складі Королівства Галичини і Лодомерії відносилася до Цислейтанії (земель австрійської корони).

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідження правового становища українських земель в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії проводило багато українських вчених істориків, політологів, правників. Серед них доречно назвати В. Кульчицького, М. Кугутяка, В. Осечинського, М. Вітенка, Я. Грицака, Р. Петріва, М. Никифорака, Я. Хонігсмана, Т. Мікулу, А. Третяка, І. Монолатія тощо. Але, вивченню природоохоронних питань на даних землях в австро-угорський період науковцями належної уваги не було приділено.

Постановка завдання. Метою даної наукової розвідки є вивчення природоохоронних проблем, що виникали в Східній Галичині та можливих шляхів їх вирішення. Для цього необхідно проаналізувати структуру органів державної влади, їх повноваження щодо охорони та

використання природних ресурсів в першу чергу для господарських потреб, а також діяльність природоохоронних товариств.

Виклад основного матеріалу. Ц.(ісарсько) к.(оролівське) Намісництво було найвищим органом адміністративної влади в Галичині. Серед повноважень Намісництва було й встановлення в межах коронного краю зборів для жителів, потерпілих внаслідок стихійних лих. Влада Намісника не поширювалася на державні ліси і маєтки, нагляд за якими здійснювався безпосередньо міністерством сільського господарства (землеробства). У структурі ц. к. Намісництва, наприклад, у 1910 році були «Департамент ветеринарний», «Краєва комісія аграрна», «Дирекція галицького фонду пропінацийного» [1, с. 51]. Наміснику підпорядковувалися старости, що очолювали повіти. Органи місцевого самоврядування вирішували господарські питання, питання освіти, санітарії та ін.

На підставі Крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині був узаконений Крайовий сейм. Адміністративним і виконавчим органом Крайового сейму був Крайовий комітет («Виділ крайовий» – Л. К.) [Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові, далі – ЦДАЛ, ф. 165 «Крайовий комітет»]. Він керував державним і крайовим майном, виконував адміністративно-контрольну функцію щодо нижчих органів місцевого самоврядування повітів і громад. У 1861 році Крайовий комітет складався з президії та шести департаментів. Серед них другий департамент розглядав питання сільського господарства, промислів та промисловості, крайового рибальства, лісових навчальних закладів, меліорації земель, регулювання річок. Четвертий департамент займався будівництвом доріг, мостів та ін. [2, с. 41].

Як вказувалося, 26 лютого 1861 року цісарським патентом оголошений Крайовий статут Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським (Вісник законів державних, далі – В. з. д., № 20). У наступні роки до нього вносилися зміни та доповнення. Так, у 1909 році державним Законом від 23 квітня (В. з. кр., № 42) в Статут внесені доповнення (окремий § 18 а), що стосуються нашого дослідження, тому вважаємо необхідним зацитувати: «Яко справи краєвої культури признає ся всі справи, котрих предметом єсть продукція рільнича і лісна

та управляване призначених для неї просторів краю як ось: лісництво, польоване, риболівля, годівля худоби, охорона піль, заряджене в цілі нищення шкідників рільних і лісних, уживане вод, відпроваджуване їх і охорона перед ними, меліорація, забудоване гірських потоків, регуляція і викуплене прав уживання лісів і пасовиск. Дальше належать до справ краєвої культури всякі справи аграрного ладу, особливо: приписи про вільну подільність ґрунтів або про єї обмежене, о рентових оселях, спеціальні приписи о діленю спадків для селянських посіlostий і приписи о аграрних операциях, як рівнож уділ в урядженю рільничого кредиту, уділ в організації заводів рільничого і лісного та в урядженю робітничих відносин і челяді в рільництві і лісництві» [3, с. 96].

Структура Львівського магістрату з 1858 року складала 21 підрозділ, серед них: 14) відділення охорони здоров'я, 18) лісове відділення, 19) санітарна поліція, 21) пожежна команда [2, с. 48].

У 1862 році в складі магістрату (що був нижчим органом державної виконавчої влади і вищим органом міської влади, підпорядковуючись ц. к. Намісництву) була президія та департаменти. Департаменти, що мали безпосереднє або дотичне відношення до регулювання екологічних питань, точніше використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя.

Департамент III-а вів юридичні справи гміни, вів описи міського майна, завідував складом палива для міста, керував міським синдикатом, керував лісовими справами та міськими касами тощо.

Департамент IV-б займався санітарною інспекцією, справами лікарень, аптек, лікарів, утриманням хворих у лікарнях, домами для підкинутих дітей, цвинтарями тощо.

Департамент IV-в займався промисловими і торговельними справами, видачею концесій на аптеки і ресторани, веденням кореспонденцій у справах концесій для експлуатації корисних копалин, видачею книжок підмайстрів, дозволом на торгівлю на базарі, дозволом на полювання, він вирішував питання про прийняття до гміни і представлення до міського й австрійського громадянства [2, с. 49].

В другій половині XIX ст. відбулися значні зрушення в соціально-

економічному розвитку західноукраїнських земель. Австрійська влада скасувала панщину. З 1848 року селяни ставали громадянами держави і виходили з-під влади поміщиків, отримали у власність земельні наділи, що знаходилися в їх користуванні. Селяни отримали сервітутні права випасу худоби на толоці й стерні, збору квітів у лісах, всі інші сервітути були оплатними на користь поміщиків.

І. С. Монолатій вказує, що з цього ж періоду (тобто, в другій половині XIX ст.) у Галичині розпочалася соціальна диференціація власників земельних наділів. Частка великих землевласників в 1876–1902 рр. зменшилася з 44 % до 40,3 %, або з 3 833 610 до 2 229 466 га. Особливо ці процеси проявилися в східній частині краю [4, с. 139]. Він висловлює думку, що в цей час велике землеволодіння зосереджувалося в руках польської аристократії, а відсоток українських землевласників не перевищував 1,7 % [4, с. 140].

Спрямувавши промисловість Східної Галичини у правове русло розвитку, австрійський уряд ще в 1819 році (декретом від 6 квітня 1819 року) організував у Львові крайову генеральну дирекцію галузевопромислових груп:

А – деревообробну, металообробну, машинобудівну, керамічно-фаянсову, кам'яно-мармурово-цегельну;

Б – ювелірну, хімічну, нафтову, вугільну;

В – шкіряну, хутряну, текстильну;

Г – цукрову, харчову, спиртову, пивоварну;

Д – архітектурно-будівельну цивільного та військового будівництва, а також крайове водопровідне управління з його відділеннями у великих і середніх містах та у містах, де працювали фабрики, заводи, які використовували воду [2, с. 57].

Так було закладено підвалини для розвитку цих галузей промисловості, використання у народному господарстві окремих видів природних ресурсів (лісових, водних ресурсів, корисних копалин) та ефективного управління ними на території коронного краю.

Зазначимо, що після скасування кріпацтва продуктивні сили країни стали розвиватися швидше. В Галичині зросла кількість торговців лісом і борошном, нафтопромисловців, постачальників сировини. Видобуток

вугілля за 30 років (1860–1890 рр.) збільшився майже в 6 разів (з 2 200 тис. т до 13 055 тис. т). Виникали нові галузі промисловості (хімічна, машинобудівна, нафтопереробна), будувалися нові підприємства [5, с. 23]. Вже наприкінці ХІХ ст. на західноукраїнських землях провідними галузями були нафтодобувна промисловість (зосереджувалась в районі Дрогобича та Борислава), деревообробна галузь (давалася взнаки наявність великих масивів лісу) та харчова промисловість. Статистичні дані свідчать, що в Галичині (Західній та Східній) у 1899 році було видобуто 776 вагонів озокериту. З них 670 вагонів у 1899 році було експортовано в райони Австрії Долишньої, Чехії, та за кордон – в Німеччину, Росію, Італію, Францію, Америку [6, s. 94]. Галичина посідала третє місце в світовому видобутку нафти (після Америки та Росії), з 1857 по 1910 роки видобуто 13 879 902 тони загалом [7, s. 312].

Першим, хто почав займатися питаннями охорони природи на території галицьких коронних земель імперії, творцем ідеї охорони природи, став професор Ягеллонського університету в Кракові зоолог А. Новіцький, який запропонував проект відповідного Уставу від 11 липня 1869 року. Упродовж 1870–1900 рр. у Галичині природоохоронна робота велася силами Фізіографічної Комісії Академії наук і Татранського товариства у Кракові та Товариства Природознавців (натуралістів) імені Коперніка у Львові. Там природоохоронною діяльністю займався також Природничий Музей імені Дідушицьких. Товариством Природознавців був розроблений план природоохоронної діяльності, прийнятий Десятим з'їздом лікарів і природознавців Галичини 22 липня 1907 року [8].

На початку ХХ століття у Галичині в результаті консервативності австрійської влади та фінансових інтересів підприємців щодо експлуатації лісових ресурсів, природоохоронні заходи часто не реалізовувалися.

Дослідник історії лісового господарства В. М. Клапчук вказує, що починаючи з 1870-х рр. питанням охорони рідкісної фауни належну увагу приділяло Угорське карпатське товариство. Поряд з цим, відбувалися перші спроби налагодити охорону окремих видів тварин та рослин, що зникають, а також рідкісних об'єктів живої та неживої природи. Таким

чином, центрами природоохоронної роботи в Галичині були Краків (у західній) і Львів (у східній). Цьому сприяли як цінні лісові масиви, чудові пейзажі, величні водоспади, скелі, так і значний науковий потенціал, що ґрунтувався на активній діяльності вчених Ягеллонського та Львівського університетів [9, с. 136].

Міністерство освіти рескриптом від 30 листопада 1903 року доручило зайнятися охороною природи урядовим чиновникам. З 1910 року цими питаннями почали займатися й науковці (виступ у крайовому сеймі Ю. Бруницького, який пропонував створити в Галичині низку резерватів і парків природи) [10, с. 209].

Завдяки ініціативі Товариства природознавців імені Коперника та проф. М. Раціборського було розпочато роботи над інвентаризацією, своєрідним переписом пам'яток природи. Значну частину зібраної інформації, яка стосувалася локалізації і характеристики рослинних угруповань, що заслуговували на охорону, М. Раціборський опублікував у 1910 році. Він, зокрема зазначав, що слід охороняти наступні ділянки:

- вапнякові скелі Медоборів у селі Вікно, де знаходилося єдине місце зростання в Галичині смаглиці подільської та вівсяниці Бестера;
- урочище «Плоска» в Малому Любині під Львовом, де в озерцях, що заростають торфом, було знайдено релікти льодовикового періоду: вербу міртолисту, журавлину дрібноплідну тощо [11, с. 366].

М. Раціборський стверджував, що найбільшу увагу слід було приділити єдиному в Європі природному місцезростанню тиса ягідного у Княждворі, на що звертали увагу свого часу й інші науковці.

Лісівники також займалися природоохоронною справою, беручи активну участь у діяльності Галицького лісового товариства. Учасники природничого гуртка Вищої лісової школи у Львові збирали цікаві матеріали щодо первинних лісових угруповань. Часопис «Сильван» друкував статті та замітки про пам'ятки природи. Завдяки діяльності природознавців і лісівників було прийнято ухвалу про утворення значних за площею резерватів у державних лісах, однак здійсненню планів завадила Перша світова війна [9, с. 137].

На територію Східної Галичини поширювали діяльність низка громадських організацій-товариств. Засновницькі документи свідчать й

про природоохоронну складову їхньої діяльності. Мова йде про Галицьке лісове товариство, Мисливське товариство ім. Святого Губерта, Татранське товариство, Крайове рибальське товариство, тощо [Див.: ЦДІАЛ, ф. 844, спр. 2, 9, 10, 11]. Також провадило діяльність Галицьке товариство охорони тварин.

Справу охорони природи підтримували й тогочасні часописи, в чиїх публікаціях пропагувалися здоровий спосіб життя, раціональне використання природних ресурсів тощо [Наприклад, див.: 12, с. 60].

Висновки. Східна Галичина в складі Королівства Галичини і Лодомерії відносилася до Цислейтанії (земель австрійської корони). Галичиною керував намісник австрійського імператора, в руках якого була зосереджена вся адміністративна влада. На підставі Крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині узаконений Крайовий сейм, рішення якого набували чинності після затвердження відповідними австрійськими міністерствами або імператором.

Українські землі у австрійській імперії були здебільшого відсталими аграрними регіонами, постачали продукти харчування та сировинні матеріали для промислових районів імперії, споживаючи, в свою чергу, готові промислові товари з інших коронних країв. При цьому наприкінці XIX ст. на західноукраїнських землях провідними галузями були нафтодобувна і харчова промисловість та деревообробна галузь.

Починаючи з 1870-х рр. у Галичині відбувалися перші спроби налагодити охорону окремих видів тварин та рослин, що зникають, а також рідкісних об'єктів живої та неживої природи. Центрами природоохоронної роботи були Краків (у західній) і Львів (у східній). Цьому сприяли як цінні лісові масиви, водоспади, скелі, так і значний науковий потенціал вчених Ягеллонського та Львівського університетів.

Природоохоронну діяльність провадив ряд громадських організацій. Серед них мисливські товариства, які сприяли дотриманню мисливського законодавства та охороні тваринного світу; лісові товариства, що ставили за мету збереження лісових насаджень та їх раціональне використання. У Кракові природоохоронною діяльністю займалася Фізіографічна комісія, Татранське Товариство, а у Львові – Товариство Природознавців імені

Коперника, Природничий Музей імені Дідушицьких тощо.

Тобто, на кінець XIX ст. в Австро-Угорщині широкого розвитку набув природоохоронний рух. Це підтверджено діяльністю непоодиноких природоохоронних організацій (товариств), в т. ч. на теренах Східної Галичини.

Тому подальший аналіз природоохоронної діяльності на території українських земель в австро-угорський період вважаємо перспективними напрямками майбутніх наукових розвідок.

Література

1. Управа краю // Товариш. Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на звичайний рік 1911. Часть інформаційна. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1910. – С. 50–55.
2. Петрів Р. Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект) / Р. Петрів. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 255 с.
3. Закон з дня 23. цвітня 1909, доповняючий постанови § 18 краевого статута Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським, оголошеного ціс. пат. з 26. лютого 1861 В. з. д. Ч. 20 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 42. – Львів : З друкарні В. Лозиньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 96.
4. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. [монографія] / І. С. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.
5. Хонігсман Я. С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я. С. Хонігсман. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1971. – 254 с.
6. Galicyjskia produkcyja wosku zimnego w latach 1899–1900 // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyja prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w czerwcu 1901. – Zeszyt 6. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 94.
7. Produkcyja swiatowa ropy w r. 1910 i cala produkcyja swiatowa od r. 1857 do 1910 // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyja Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 pazdziernika 1911. – Zeszyt 20. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 311–313.
8. Історія заповідної справи – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reserves.in.ua/info/istorija – Назва з титул. екрана.
9. Клапчук В. М. Лісове та мисливське господарство Галичини : [монографія] / В. М. Клапчук, О. Р. Проців / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – 432 с., іл. : 165, табл. : 98, бібл. : с. 414–431.

10. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.) [монографія] / В. М. Клапчук. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.

11. Raciborski M. Ochrony golne drzewa i zbiorowiska roslin / M. Raciborski // Kosmos. – 1910 – S. 352–366.

12. Охороняйте пташки, бо то найлутші приятелі хлібороба // Хлібороб. Ілюстрований календар для руских селян. – Рік 1913. – Вінтерберг–Відень–Новий Йорк : Заклад видавництва і друкарня оздібних книжок І. Штайнбренера, 1913. – С. 60.

Анотація

Коритко Л. Я. Природоохоронні проблеми українських земель Східної Галичини (в складі Австро-Угорської імперії). – Стаття.

Стаття присвячена вивченню природоохоронних проблем, що виникали в Східній Галичині, та можливих шляхів їх вирішення. Проаналізовано структуру органів державної влади, їх повноваження щодо охорони та використання природних ресурсів, а також діяльність природоохоронних товариств Австро-Угорщини.

Ключові слова: охорона природи, Східна Галичина, Австрійська (Австро-Угорська) імперія.

Аннотация

Коритко Л. Я. Природоохранные проблемы украинских земель Восточной Галичины (в составе Австро-Венгрии). – Статья.

Статья посвящена изучению природоохранных проблем в Восточной Галичине и возможных путей их разрешения. Проанализирована структура органов государственной власти, их полномочия по охране и использованию природных ресурсов, а также деятельность природоохранных союзов Австро-Венгрии.

Ключевые слова: охрана природы, Восточная Галичина, Австрийская (Австро-Венгерская) империя.

Summary

Korytko L. Ya. Ecological problems of Ukrainian lands of Eastern Galychyna (in the Austro-Hungarian Empire). – Article.

This article is devoted to the study of environmental problems that have arisen in Eastern Halychyna and their possible solutions. The structure of public authorities is analyzed, their powers for the protection and use of natural resources and environmental activities of companies of Austria-Hungary is studied.

Key words: protection of nature, the Eastern Halychyna, Austrian (Austria-Hungary) Empire.

